

LIBERTATE, NECESITATE ȘI RAȚIONALITATE ÎN COMPORTAMENTUL DE CONSUM AL POPULAȚIEI

MIHNEA PREOTESI

Prăbușirea regimului comunist a dus la o „explozie” a așteptărilor populației în ceea ce privește capacitatea de satisfacere a unor trebuințe, conștientizate, însă deloc sau parțial satisfăcute în ultimii ani ai regimului comunist.

Primele luni ale perioadei postcomuniste au reprezentat, pentru majoritatea populației românești, o perioadă de „abundență” a ofertei de bunuri, relativ accesibile, comparativ cu perioada anterioară. Entuziasmul „postrevoluționar”, alimentat de măsuri sociale generoase „cu caracter reparatoriu” (Zamfir, 1999), a fost însă relativ repede stăvilat prin efectele sociale ale tranziției economice, resimțite concret, de majoritatea populației, prin scăderea drastică a puterii de cumpărare, corelativ cu un proces de legitimare a unui set larg de trebuințe, în acord cu cele specifice modelului asumat al statelor capitaliste ale bunăstării.

Perspectiva asupra comportamentelor de consum, propusă în studiul de față, este una parțială, focalizată pe o anumită parte a populației, reprezentând, de fapt, majoritatea unei populații al cărei comportament de consum se află sub condiționarea severă a constrângerilor economice ale tranziției și pentru care libertatea de opțiune în acest domeniu este foarte limitată.

În acest context, îmi propun să descriu și să analizez cum își cheltuie oamenii banii, care le sunt prioritățile de consum, care este motivația acestui comportament de consum și care este percepția asupra propriului comportament de consum, în raport cu raționalitatea autodefinită a consumului, sau în ce măsură constrângerile situaționale îngredesc și limitează această raționalitate a consumului.

Tema raționalității comportamentului economic al oamenilor, fie în calitatea lor de producători, fie de consumatori de bunuri și servicii este dezbătută în științele sociale, și articularea sa teoretică își are originile în teoriile clasicilor economiei politice, remodelate în perioada „neoclasică”, începând cu a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

Dezvoltarea economică declanșată de Revoluția industrială și continuată în secolele următoare, a dus la o creștere a complexității și diversității comportamentelor de consum, proces ce cunoaște o accelerare fără precedent și o configurație particulară în secolul XX.

Secolul XX este secolul apariției și dezvoltării statelor bunăstării. După cel de-al doilea război mondial, aproape toate statele vestice au adoptat sisteme ale

bunăstării larg cuprinzătoare, având ca scop și efect asigurarea unor condiții de trai decente cetățenilor. Un țel comun al tuturor statelor bunăstării, indiferent de tipul lor, a fost asigurarea securității social-economice pentru fiecare cetățean în parte, „prin asigurarea unor condiții de viață corespunzătoare, acceptate din punct de vedere social și care sunt în concordanță cu capacitatea de câștig a individului” (S. Cace, 1994, p. 16).

Un alt țel important care a stat la baza construcției statelor bunăstării a fost reducerea inegalităților sociale și economice. „Egalitatea politică în creștere (...) în secolul XX a dus, în mod normal, la o necesitate a egalității sociale și economice, dacă nu în ceea ce privește rezultatele, cel puțin din punctul de vedere al oportunităților” (ibidem, p. 15).

Un moment important îl reprezintă „perioada de aur a statului bunăstării”, perioadă care începe în 1950 și durează până pe la jumătatea anilor '70, o perioadă caracterizată de o creștere economică fără precedent în toate aceste state ale bunăstării. O creștere economică, la un nivel mediu de 5% pe an, pe durata a mai mult de două decenii, a reprezentat **un context foarte favorabil de extindere cvasigenerală a unui anumit nivel de bunăstare.**

Acest nivel cvasigeneral al bunăstării a făcut posibilă schimbarea modelelor de consum. Asigurarea neproblematică a nevoilor bazale ale populației, a privilegiat creșterea ponderii și diversificarea trebuințelor „nebazale”.

Creșterea competiției între ofertanții de bunuri și servicii a impulsionat progresul tehnic și diversificarea ofertei, care, la rândul ei a dus la o diversificare a cererii, această spirală a mecanismului „cerere-ofertă” generând apariția unor nevoi noi.

În acest context, în științele sociale, a apărut necesitatea creării și dezvoltării unor noi modele descriptive ale consumului, formându-se, în același timp, cadrul generator al unor noi paradigme explicative ale comportamentului de consum.

În aceeași perioadă a dezvoltării statelor capitaliste ale bunăstării, în societatea românească socialistă, demersurile statului socialist de dezvoltare industrială și modernizare a țării, susținute de un nivel ridicat al investițiilor statului, au condus, de asemenea, la o creștere economică susținută între anii 1950–1970.

Standardul de viață a atins punctul său maxim în prima parte a deceniului al șaptelea. Cu toate acestea, statul socialist, prin pârghiile de control direct al salariilor pe care le deținea, a menținut nivelul acestora la un nivel relativ scăzut, standardul de viață al populației fiind menținut la un nivel rezonabil printr-o „politică socială destul de generoasă, orientată spre echilibrarea standardului de viață, extrem de fragil în condițiile unor venituri directe scăzute” (C. Zamfir, în Zamfir, coord., 1999, p. 35).

Criza structurală, apărută în toate economiile socialiste pe la începutul anilor '80, a cunoscut în România un nivel și o configurație particulare, atingând un nivel mai ridicat decât în majoritatea celorlalte țări socialiste, datorită inadecvării răspunsului politicii economice la o asemenea situație de criză.

Odată declanșată criza, în condițiile în care prețurile au început să crească într-un ritm relativ scăzut, dar continuu, salariile au fost ținute sub un control sever, creșterea lor nominală neacoperind creșterea prețurilor, astfel ducând la **o scădere a nivelului de viață al salariaților și, deci, al majorității unei populații cvasisalariabile.**

Pe de o parte, societatea românească a deceniului opt al secolului trecut, era una ce putea fi caracterizată ca modernă din punctul de vedere al tipului de organizare a muncii, cât și din punctul de vedere al aspirațiilor de consum. Capacitatea de acoperire a acestor nevoi de consum era însă una limitată, atât prin nivelul scăzut al capacității financiare a populației, cât și ca efect al „rarității produselor”, fenomen ce ajunsese să atingă, în această perioadă, chiar produsele și serviciile de strictă necesitate.

În acest context, prăbușirea regimului comunist a dus la o „explozie” a așteptărilor populației în ceea ce privește capacitatea de satisfacere a unor trebuințe, conștientizate, însă deloc sau parțial satisfăcute în ultimii ani ai regimului comunist.

Primele luni ale perioadei postcomuniste au reprezentat, pentru majoritatea populației românești, o perioadă de „abundență” a ofertei de bunuri, relativ accesibile, comparativ cu perioada anterioară. Entuziasmul „postrevoluționar”, alimentat de măsuri sociale generoase „cu caracter reparatoriu” (Zamfir, 1998), a fost însă relativ repede stăvilat prin efectele sociale ale tranziției economice, resimțite concret, de majoritatea populației, prin **scăderea drastică a puterii de cumpărare, corelativ cu un proces de legitimare a unui set larg de trebuințe, în acord cu cele specifice modelului asumat al statelor capitaliste ale bunăstării.**

În ceea ce privește societatea românească în tranziție, problematica legată de consumul populației și evoluția acestuia, în contextul unei dinamici accelerate a proceselor socioeconomice, constituie un obiect de studiu important al cercetării științifice în România, în ultimul deceniu și jumătate. În acest sens, poate fi amintit programul ICCV privind consumul populației, program susținut cu consecvență pe perioada mai multor ani, program ce circumscrie, de altfel, și analiza pe care o propunem aici¹.

Pe de altă parte, într-o asemenea perioadă, cu o asemenea dinamică a schimbărilor generatoare de probleme sociale grave și care vizează o mare parte a populației, perspectiva ce orientează cercetarea unei asemenea realități sociale, privilegiază, în mod firesc, analiza proceselor și fenomenelor cu impact social important. Probleme sociale, precum sărăcia, vulnerabilitatea socială a unor grupuri, definite prin diverse criterii, polarizarea socială și polarizarea accesului la diferite servicii și beneficii sociale, reprezintă probleme al căror studiu consecvent

---

¹ Acest studiu a fost realizat în cadrul programului ICCV privind consumul populației, *Modele de consum ale populației*, coord. dr. Mariana Stanciu, ICCV, 2006.

pe perioada a mai bine de un deceniu și jumătate a dus la rezultate importante, materializate într-o bază impresionantă de date.

Într-un asemenea context, o analiză a comportamentelor de consum din perspectiva propusă aici, în mod necesar va fi tributară unui asemenea mod de raportare la realitatea socială investigată. Mai concret, ceea ce ne propunem este o analiză proiectată pe un fundal teoretic solid, însă conectată la contextul analizat.

În consecință, raționalitatea comportamentelor de consum va fi analizată în raport cu constrângerile și oportunitățile situaționale, conectate la dinamica mediului socioeconomic care le generează.

Utilizând cu precădere date culese dintr-o perspectivă precum cea amintită mai sus, perspectiva asupra comportamentelor de consum propusă în studiul de față va fi una parțială, focalizată pe o anumită parte a populației, reprezentând, de fapt, majoritatea unei populații al cărei comportament de consum se află sub condiționarea severă a constrângerilor economice ale tranziției și pentru care libertatea de opțiune în acest domeniu este una foarte limitată.

Pe de altă parte, relativa omogenitate din punctul de vedere al veniturilor a populației investigate, nu se regăsește și în ceea ce privește consistența categorială din perspectiva teoriei claselor sociale. Mai concret, dacă în ceea ce privește o așa-numită „clasă de sus” a societății românești, aceasta, în mod evident nu se regăsește în situația descrisă anterior, nu același lucru se poate spune despre o bună parte a „clasei de mijloc”. Într-un studiu publicat recent, dedicat constituirii clasei mijlocii în România, autorii citați mai jos, atrag atenția asupra faptului că veniturile nu reprezintă, la ora actuală în România un criteriu semnificativ de diferențiere a *clasei de mijloc* față de *clasele de jos*. Conform datelor furnizate de INS (*Condițiile de viață ale populației*, INS, 2006), numai 35% din populație beneficiază de venituri lunare de peste 80 de euro. Chiar și pentru o bună parte dintre cei din această categorie „privilegiată”, cei aflați undeva în preajma pragului unor venituri în jur de 100 de euro pe lună/persoană, asigurarea unui trai decent este problematică. „Cu trei euro pe zi nu se poate considera că o persoană s-ar putea bucura de o înaltă independență economică” (I. Mărginean, în: Larionescu, Mărginean, Neagu, 2006, p. 141).

În consecință, aceste niveluri mici ale veniturilor, caracteristice inclusiv celor aflați pe nivelurile inferioare în spațiul ierarhizat al clasei de mijloc, „limitează consumul (...), înzestrarea gospodăriilor cu bunuri de folosință îndelungată și diversificarea stilului de viață al populației” (idem).

Criteriile ce operează un grad mai mare de discriminare în diferențierea clasei mijlocii, ar fi, așadar, altele decât nivelul veniturilor. În opinia autorilor amintiți, pentru România actuală, acestea ar fi criteriul ocupațional și cel al unui nivel al studiilor, cel puțin liceal.

Această realitate, specifică unei bune părți a clasei noastre de mijloc, prezintă un interes particular față de tema pusă în discuție. În acest sens, este interesant de analizat care sunt strategiile adaptative pe care le dezvoltă cei aflați în situații

caracterizate printr-o inconsistență de status. Mai concret, este vorba despre oameni care, din punctul de vedere al ocupației și al educației școlare aparțin clasei de mijloc, însă ale căror venituri nu le permit performarea comportamentelor de consum adecvate, ceea ce poate afecta, în termenii lui L. Festinger, echilibrul lor cognitiv. Una dintre întrebările propuse a-și găsi un răspuns aici este *Cât de raționale sunt strategiile alese pentru reducerea disonanței cognitive și cum caracterizează subiecții înșiși, această situație?*

Imaginea structurată de analiza secundară a bazei de date disponibile² cu privire la strategiile de consum va reprezenta un prim pas în demersul propus, aflat încă într-o fază exploratorie, de identificare a problemelor și de schițare a unor tipologii de consum.

Așadar, perspectiva statistică asupra modelelor de consum va fi completată cu o imagine a diversității modelelor de consum și a strategiilor de consum dezvoltate la nivel individual. Una dintre problemele propuse a fi abordate este cea a raportului dintre necesitățile de consum autopercuțate și comportamentul efectiv de consum.

Mai concret, îmi propun să descriu și să analizez cum își cheltuiesc oamenii banii, care le sunt prioritățile de consum, care este motivația acestui comportament de consum și care este percepția asupra propriului comportament de consum în raport cu raționalitatea autodefinită a consumului, sau **în ce măsură constrângerile situaționale îngădesc și limitează această raționalitate a consumului.**

PREMISELE ECONOMICE ȘI SOCIALE ALE (RE) STRUCTURĂRII COMPORTAMENTELOR DE CONSUM ÎN ROMÂNIA POSTCOMUNISTĂ

Tranziția postcomunistă a generat schimbări importante în toate sferele vieții socioeconomice. Unul dintre domeniile ce au cunoscut schimbări dintre cele mai spectaculoase este cel al **consumului populației.**

Pe de o parte, imediat după 1989, s-a produs, o creștere a volumului și o diversificare a ofertei de bunuri și servicii, cu un impact social cu atât mai important cu cât acest fenomen s-a produs într-un timp foarte scurt, consecutiv perioadei de penurie accentuată caracteristică ultimilor ani ai regimului comunist.

Pe de altă parte, veniturile populației au cunoscut un proces de diferențiere accentuată, antrenând un proces corelativ de **diferențiere a comportamentelor de consum.**

---

² Datele ce au servit drept suport analizei secundare au fost culese în cadrul mai multor proiecte la care am participat în cadrul ICCV, anume: *Sărăcie extremă și Integrare socială*, coord. M. Stănculescu, ICCV, BM, 2001; *Interacțiunea sărăcie – excluziune socială*, coord. prof. dr. Cătălin Zamfir, ICCV, MMSSF, BM, 2003; *Impactul social diferențiat al creșterii prețurilor la utilitățile publice*, coord. dr. Mariana Stanciu, ICCV, 2003; *Instituția protecției consumatorului din România*, coord. dr. Mariana Stanciu, ICCV, 2004; *Politici sociale și economice cu impact asupra consumului populației*, coord. dr. Mariana Stanciu, ICCV, 2005, *Condiții de viață ale familiilor cu copii din România*, coord., dr. Mariana Stanciu, ICCV, CNC SIS, 2006.

Creșterea accentuată a inegalității sociale a luat forma polarizării sociale, prin creșterea ecarterului între cei mai bogați 10% și restul populației, diferențele de venit între decilele de venit din mijlocul distribuției – decilele 3–9, interval care grupează marea majoritate a populației – fiind mult mai mici, comparativ cu cele între decilele 1–2 și 9–10³.

Anchetele privind sărăcia relevă o creștere accentuată a ratei sărăciei în primii ani ai tranziției, un al doilea val al acestui proces înregistrându-se între anii 1996 și 2000. Ca urmare, rata sărăciei relative a ajuns în anul 2000, la 44%⁴.

În consecință, societatea românească poate fi caracterizată ca una a „sărăciei relative de masă” (C. Zamfir, în Zamfir, coord., 2000).

De altfel, procentul românilor ce se autoetichetează ca săraci este unul consistent, variind în limitele unui interval cu limita inferioară de 40%, nivel relevat de toate anchetele ICCV realizate pe această temă, în ultimii 15 ani. În octombrie 2003, se defineau drept săraci aproximativ 44% dintre români, în timp ce 43% se autopozitionau undeva la limita între sărăcie și bunăstare⁵.

Una dintre metodele de estimare a sărăciei subiective, metodă utilizată de ICCV încă din 1990, este cea a standardului subiectiv de viață (SSV).

În cadrul acestei metode, răspunsurile la întrebarea *Cum estimați veniturile actuale ale gospodăriei dvs., în raport cu necesitățile?* sunt grupate după o scală cu cinci trepte, după cum urmează:

1. Nu ne ajung nici pentru strictul necesar;
2. Ne ajung numai pentru strictul necesar;
3. Ne ajung pentru un trai decent, dar nu ne ajung pentru cumpărarea unor obiecte mai scumpe;
4. Reușim să cumpărăm și unele obiecte mai scumpe, dar cu eforturi;
5. Reușim să avem tot ce ne trebuie, fără mari eforturi.

Analizând dinamica Standardului Subiectiv de Viață în România, în ultimii 15 ani⁶, constatăm că, după anul 1993, procentul cumulat al celor care își încadrează răspunsul în primele două poziții ale scalei, variază într-un interval cu limita inferioară undeva peste 70%, ceea ce indică faptul că „majoritatea populației se confruntă cu dificultăți mai mult sau mai puțin importante în asigurarea traiului zilnic” (Revenind la tema pusă în discuție, aceea a raționalității consumului, această distribuție a răspunsurilor în raport cu scala amintită, precum și scala însăși, prezintă un interes particular, în raport cu tema respectivă).

Pe de o parte, **fiecare dintre enunțurile reprezentând variante de răspuns, descrie situații ce configurează premise importante ale unui anume tip de**

³ În oct. 1998, rata de creștere a veniturilor decilei 2 față de cele din decila 1 reprezenta 85,7%, aproape egală cu cea a decilei 10 față de decila 9 – 85,2% (sursa datelor: Zamfir, coord., 2001, p. 23).

⁴ cf. Guvernul României, 2001.

⁵ Estimare realizată de B. Voicu, în „Calitatea Vieții” nr. 1–2/2006, p. 105, pe baza datelor BOP, FSD, 2003.

⁶ Pe baza datelor sintetizate de Bogdan Voicu, ibidem, p. 111.

comportament de consum. Pe de altă parte, „aglomerarea” răspunsurilor în zona primelor două trepte ale scalei dă o primă măsură a tipului de consum susceptibil a fi practicat de majoritatea populației din România actuală, anume, un comportament de consum modelat sub presiunea unor constrângeri exterioare voinței indivizilor, opțiunile de consum fiind, în mare măsură, rezultatul unor „alegeri forțate”.

În ceea ce privește restul populației, anume, cei aproximativ 30% dintre cei ce se plasează în categoria celor care își permit cel puțin un trai decent, în cazul acestora este de presupus, în principiu, că opțiunile lor de consum, reprezintă într-o măsură mai importantă, un rezultat al unei alegeri neforțate, în raport cu cei din prima categorie, unde alegerile forțate este de presupus că sunt dominante.

Totuși, granița între cei ce-și plasează răspunsurile pe pozițiile 2 și 3 ale scalei, pare a fi una destul de permeabilă, ținând cont de modul foarte asemănător în care mulți români definesc „traiul decent” și „subzistența”. Așadar, în principiu, vom include în această categorie și pe o parte dintre cei care declară că reușesc să își asigure un trai decent, dar care, după cum vom vedea în continuare, fie definesc traiul decent foarte apropiat de definiția subzistenței, fie contrazic în mod evident propria poziționare pe scala amintită, prin răspunsurile pe care le dau altor întrebări.

Pornind de la aceste premise, analiza pe care o propunem în continuare, se va focaliza, după cum am arătat mai sus, pe comportamentul de consum al celor pe care i-am inclus în prima categorie

Între rațiunile ce au determinat această alegere, se regăsesc, după cum am amintit, cu precădere cele de ordin practic, mai concret, baza de date disponibilă și utilizabilă, fiind în mare parte focalizată pe cei susceptibili de a intra în prima categorie.

Pe de altă parte, ținând cont că cei grupați în prima categorie reprezintă, după cum am amintit anterior, marea majoritate a populației, **rezultatele analizei astfel focalizate pot reprezenta repere importante în configurarea unui profil reprezentativ al consumatorului român, din perspectiva raționalității consumului.**

Raționalitatea consumului privește comportamentul efectiv de consum în raport cu situația concretă și alternativele pe care aceasta le oferă. Fiecare act de consum este, de fapt, rezultatul unei decizii ce presupune o alegere între mai multe variante.

Din această perspectivă, alegerile pe care le-am numit mai sus ca „forțate”, sunt, în fapt, rezultatul unei decizii pe care am presupus-o, în mod implicit, ca fiind cea rațională, în contextul dat.

Este însă acesta singurul tip de raționalitate implicat în luarea deciziilor de consum, sau este decizia consumatorilor întotdeauna și exclusiv un răspuns al unei analize bazate pe argumente raționale? Iată întrebări la care vom încerca să răspundem în continuare, în vederea facilitării demersului pe care l-am propus, acela

de a configura un profil al realității sociale din România actuală, din perspectiva problematicii raționalității consumului.

În continuarea acestui demers, vor fi definite conceptele și modul în care acestea se articulează în teoriile importante ce structurează problematica raționalității consumului.

TEORIA ALEGERII RAȚIONALE. REPERE TEORETICE ȘI CONCEPTUALE

Una dintre premisele de bază utilizate în științele sociale, de la care pornește analiza comportamentului uman, cu referire în special la comportamentul economic, este aceea a raționalității ca factor structurant al acestuia.

Conceptele și ideile de bază privind raționalitatea comportamentului economic se articulează într-un cadru teoretic circumscris *Teoriei alegerii raționale*.

Alegerea rațională este proprie lui *homo economicus*, cel descris și analizat de Alfred Marshal la sfârșitul secolului al XIX-lea. Unul dintre conceptele centrale ale teoriei lui Marshal, concept ale cărui dezvoltări teoretice au structurat, într-o măsură importantă, evoluția teoriei economice neoclasice, este cel de **utilitate**.

Agentul care maximizează utilitatea proprie devine, la rândul său, subiectul unui întreg șir de teorii în științele sociale.

Utilitatea este definită ca obiectiv al raționalității economice a individului, vizând maximizarea satisfacției acestuia, ca urmare a acțiunilor pe care le întreprinde.

Teoria alegerii raționale postulează că un agent este rațional dacă el va acționa într-o manieră ideală, prin compararea utilității așteptate a acțiunilor alternative posibile și va alege cea mai bună alternativă. Fiecare opțiune implică anumite consecințe, pe care o persoană rațională le va ordona în funcție de preferințe. Dacă aceste consecințe ar fi certe, acea persoană poate alege varianta preferată; în măsura în care aceste consecințe nu sunt certe, se pot desemna probabilități, iar decizia va fi luată în funcție de evaluarea riscului fiecărei alternative și a *utilității așteptate*.

Teoria economică clasică construiește conceptul de bunăstare socială printr-un demers de agregare a bunăstării individuale, care, la rândul ei este un rezultat al satisfacerii preferințelor individuale. În logica acestei construcții teoretice, termenii de bunăstare individuală și utilitate individuală devin interșanjabili.

Pornind de la principiul „clasic” formulat de Adam Smith, conform căruia „mâna invizibilă a competiției” transformă automat interesele individuale în interes sociale, A. C. Pigou realizează o primă încercare de definire riguroasă a bunăstării sociale ca sumă a bunăstărilor individuale. Pigou (apud. Pop, Luana, coord., 2002) consideră că o alocare optimă a resurselor la nivel social se poate realiza doar prin maximizarea sumei bunăstărilor individuale.

Conceptul de bunăstare socială construit dintr-o asemenea perspectivă teoretică prezintă dificultăți serioase în armonizarea cu teoria utilității. Această perspectivă a fost puternic contestată datorită faptului că utilizarea conceptului de utilitate ca motivant al comportamentului individual ridică probleme conceptuale

majore, în special în economia pozitivă. Reprezentanți de seamă ai economiei pozitive au demonstrat că premisa fundamentală a unui asemenea tip de raționament, anume postularea unui nivel cardinal de măsurare a bunăstării, nu poate fi susținută cu argumente riguroși științifice. În consecință, bunăstarea nu se poate măsura, iar utilitățile individuale pot fi descrise și cunoscute doar prin ordinea preferințelor pe care le presupun.

Vilfredo Pareto, postulând un nivel ordinal de măsurare a bunăstării, formulează un model al relației dintre bunăstarea individuală și cea socială, utilizând un concept cunoscut drept „criteriul Pareto de optimizare socială a alocării” (Pareto, 1913, apud. L. Pop, coord, 2001).

Conform criteriului optimalității *Pareto*, bunăstarea socială crește atunci când crește măcar bunăstarea individuală a unui singur individ, fără ca această creștere să afecteze în mod negativ bunăstarea individuală a vreunui alt individ. Pornind de la acest principiu, ideologia liberală promovează ideea că orice distribuție a bunăstării poate fi considerată echitabilă, dacă respectă criteriul de optimalitate *Pareto*.

Dacă ideea agregării bunăstării individuale în bunăstare socială și corelativ, cea a transformării utilității individuale în utilitate socială au fost contestate dintr-o perspectivă teoretică, principiul optimalității *Pareto* a fost contestat din perspectiva considerării unei cvasiimposibilități a aplicării sale practice. Cu alte cuvinte, în lumea reală, este foarte greu de găsit o schimbare care să nu defavorizeze pe nimeni, favorizând totuși pe cineva, cu atât mai mult cu cât privim rezultatul acestei acțiuni dintr-o perspectivă mai largă, ce excede perspectiva strict monetară.

Cu toate criticile mai mult sau mai puțin întemeiate aduse acestui demers, **avantajul teoretic al conectării bunăstării cu satisfacerea preferințelor, operaționalizat în dezvoltările științifice ulterioare este, totuși, unul incontestabil.**

Teoria alegerii raționale este o modalitate de a interpreta și a delibera între diferite cursuri potențiale ale unor acțiuni, pornind de ipoteza raționalității în alegerea cursului acestor acțiuni.

Preferințele sunt definite ca fiind raționale dacă sunt complete și tranzitive, adică dacă pot fi comparate toate alternativele existente, într-o manieră consecventă.

Raționalitatea presupune faptul ca individul alege întotdeauna varianta cea mai bună posibilă, acționând pentru a maximiza propria sa utilitate.

Economia însăși a fost, de altfel, definită ca știință a alegerilor eficace. La mijlocul secolului trecut, L. Robbins definește economia ca „știința care studiază comportamentul omului ca relație între obiectivele sale și mijloacele limitate care au o utilizare alternativă” (Robbins, 1947, apud. G. A. Frois, 1994).

Așadar, într-o astfel de perspectivă teoretică, agentul economic, fie el producător sau consumator, acționează în vederea maximizării propriei utilități, într-un context generator de oportunități și constrângeri, comportamentul rațional fiind îndreptat, deci, spre o **maximizare a utilității sub constrângere**.

Între conceptele ce articulează logica acestui scurt excurs teoretic, importante pentru analiza de față sunt cele de *preferințe*, *bunăstare individuală*, *bunăstare*

socială, constrângeri, utilitate, comportament economic rațional, specific lui *homo economicus*, concepte ce vor fi particularizate la contextul analizat, cel al consumatorului de bunuri și servicii din România postcomunistă.

În vederea realizării acestui demers, „decupajul teoretic” va urma logica unui model teoretic ce va utiliza ca repere teorii cu grad mai scăzut de generalitate, circumscrise de un cadru teoretic larg, structurat de teorii cu grad mare de generalitate, precum amintita teorie a alegerii raționale.

Mai concret, vom face apel la câteva dintre cele mai cunoscute **modele teoretice de consum**, modele ce „inventariază anumite elemente ale realității, urmărind descoperirea unei explicații a acestora și aspirând la o analiză a cauzelor ce stau la baza configurării anumitor structuri” (Stanciu, 2001, p. 35).

Premisele mai mult sau mai puțin implicite ce stau la baza construcției acestor modele teoretice de consum, sunt într-o măsură destul de importantă, dependente de privilegierea importanței unora sau altora dintre factorii considerați că influențează consumul.

FACTORI STRUCTURANȚI AI COMPORTAMENTULUI DE CONSUM

Factorii determinanți ai comportamentului de consum pot fi clasificați după diverse criterii. Criteriul cel mai utilizat în științele sociale, fiind și cel cu puterea cea mai mare de discriminare, este cel economic. Așadar, o primă clasificare a determinanților comportamentului de consum este cea care îi împarte pe aceștia în **determinanți economici și noneconomici ai consumului**.

Între factorii relevanți din categoria determinanților economici ai comportamentului de consum, se regăsesc, între alții: venitul personal al consumatorului, veniturile totale realizate de către membrii unei gospodării, salariul minim și cel mediu realizat la nivelul economiei naționale, facilitățile existente pentru autoconsum, volumul și structura ofertei de bunuri și servicii, prețul produselor și serviciilor (Stanciu, 2001, p. 32).

Așadar, între determinanții economici ai consumului se regăsesc atât caracteristici ale situației particulare a consumatorului cât și ale contextului economico-social în care acesta funcționează. În același timp, acești determinanți ai consumului reprezintă atribute ale **cererii**, la nivel individual și agregat, dar și ale **ofertei** agregate de bunuri și servicii.

În ceea ce privește factorii noneconomici ce funcționează ca determinanți ai comportamentului de consum, aici se regăsesc determinanții *psihologici*, determinanții *sociali*, cei *demografici* și cei *culturali*, la care se adaugă *determinanții conjuncturali*, „ce derivă, în esență din cadrul specific istorico-geografic în care are loc actul de consum” (ibidem, p. 33).

Aceste categorii pot fi considerate ca fiind clasele mari de determinanți, clase care, la rândul lor, au cunoscut în literatura de specialitate diverse variante de subclasificare.

Gradul de apreciere a importanței relative ca factor explicativ a unora sau altora dintre acești determinanți ai consumului a reprezentat una dintre premisele ce au structurat construcția diverselor *modele teoretice de consum*.

Vom considera necesară în acest punct al analizei noastre, o scurtă trecere în revistă a unora dintre cele mai importante modele teoretice de consum. Prezentarea unui asemenea tablou sintetic⁷ va facilita alegerea acelor elemente teoretice susceptibile a avea un grad mai mare de adecvare contextului concret la care se raportează studiul de față.

O primă categorie de modele de consum este cea care privilegiază **factorii psihologici**. Iată câteva dintre cele mai importante modele de consum construite dintr-o astfel de perspectivă:

– *Modelul Pavlov*, denumit și al *învățării*, postulează o modelare a comportamentului de consum sub impactul experiențelor de consum, în sensul generării unor impulsuri îndreptate în sensul repetării experiențelor ce au generat satisfacție, și al altor impulsuri ce determină reacția eliminării din comportamentul de consum a celor ce au generat consumatorului insatisfacție. Repetarea experiențelor pozitive duce la consolidarea anumitor convingeri ce vor sta la baza alegerilor viitoare ale tipului de consum respectiv.

– *Modelul Festinger* privilegiază, de asemenea determinanții psihologici ai comportamentului de consum, în cadrul mai larg al *teoriilor* lui Leon Festinger, privind *echilibrul psihologic și disonanța cognitivă*. Conform acestor teorii, orice acțiune a oamenilor, implicit orice act de consum, suferă un proces de autoevaluare ulterioară producerii ei, în urma căreia, dacă evaluarea este pozitivă, se menține starea de echilibru, dacă este negativă, se creează disonanța cognitivă. Comportamentul de consum va fi, în consecință, orientat spre menținerea sau reinstalarea unei stări de echilibru.

– *Modelul Freud* mută sursa determinanților comportamentului la nivel inconștient, motivația reală a comportamentului de consum, în general irațională, fiind diferită de cea aparentă și rațională.

O altă categorie de modele de consum este cea care privilegiază factorii socioculturali ca determinanți principali ai comportamentului de consum. În această categorie pot fi încadrate multe modele teoretice de consum, între care cele mai cunoscute sunt:

– *Modelul Veblen*, ce derivă din *teoria consumului ostentativ*, dezvoltată de Thorstein Veblen. Această abordare aduce în prim-plan **prestigiul social** ca trebuință esențială, ce devine miză a acțiunii consumatorului și, deci, un factor esențial de influență a comportamentului acestuia.

– *Modelul Bourdieu*, care are la bază teoriile sociologului francez privind poziționarea în spațiul social a deținătorilor diverselor tipuri de capital în funcție de nivelul acestor resurse, precum și practicile de consum pe care le generează

---

⁷ Trecere în revistă realizată pe baza sintezei propuse de dr. Mariana Stanciu (Stanciu, 2001, p. 35–41).

plasarea pe fiecare dintre aceste „poziții”. Astfel, comportamentul de consum are, în acest context, o triplă determinare: *economică, socială și culturală*.

– *Modelul Marshall prezintă un interes particular pentru tema în discuție, fiind cel care postulează explicit faptul că raționalitatea economică este cea care guvernează și determină comportamentul de consum. Acțiunea conștientă a consumatorului este orientată spre maximizarea satisfacției sale, prin utilizarea eficientă a resurselor relativ la situația concretă, la contextul în care acesta acționează.*

Pentru A. Marshall, utilitatea s-ar putea măsura prin cantitatea de monedă pe care individul este dispus să o consacre cumpărării unui anumit volum dintr-un anumit bun.

Așadar, consumatorul va ceda moneda în schimbul unor bunuri, atât timp cât va considera că **utilitatea marginală a monedei la care renunță este inferioară utilității marginale a bunului cumpărat** (G. A. Frois, 1994, p. 169).

Modelul Marshall prezintă, așadar, un interes particular și prin aceea că pune în evidență și descrie relația între comportamentul consumatorilor și dinamica prețurilor produselor, în condițiile considerării altor factori determinanți ai consumului ca fiind constanți.

Acest tip de abordare acordă o atenție sporită influenței factorilor economici asupra consumului, precum efectele dinamicii prețurilor și ale veniturilor asupra comportamentului de consum.

În ceea ce privește majoritatea consumatorilor români în perioada de tranziție, o provocare permanentă ce a necesitat un răspuns adecvat în toată această perioadă a fost reprezentată tocmai de această dinamică accelerată a prețurilor. Impactul acestei creșteri cvasipermanente a prețurilor a fost cu atât mai important cu cât creșterile au vizat produse și servicii de bază, necesare subzistenței.

Raportul dintre creșterea nominală a prețurilor și cea a veniturilor a fost unul net defavorabil, relativ la nivelurile submedii de venit, salariul minim și pensia minimă fiind tipurile de venituri ce au cunoscut o depreciere foarte importantă, în termeni reali. De asemenea, mecanismele de protecție socială nu au funcționat satisfăcător, în sensul compensării efectelor sociale ale tranziției economice.

Problema ponderii așa-numitelor costuri fixe în structura consumului a reprezentat o premisă de bază în dezvoltarea metodelor structurale de determinare a pragurilor de sărăcie. Aceste costuri fixe se referă, în principal, la locuință, hrană și încălzire.

Între aceste costuri fixe, capitolul de cheltuieli a cărui pondere a crescut în ritmul cel mai accelerat în ultimii ani în România este cel al cheltuielilor pentru plata utilităților publice și, în special, al celor destinate încălzirii locuinței.

Dacă în ceea ce-i privește pe rezidenții la bloc, scumpirea agentului termic a avut un vârf de sarcină în anul 2002, când prețul gicacaloriei a crescut cu peste 125% într-un singur an, în ceea ce-i privește pe utilizatorii de gaze naturale, scumpirile cărora aceștia au trebuit să le facă față au continuat într-un ritm ascendent, mai cu seamă în ultimii doi ani, ceea ce a dus la o egalizare a poverii acestui tip de cheltuieli între cei conectați la sistemul centralizat de încălzire și cei care folosesc gazul natural ca sursă de încălzire, indiferent că posedă sobe sau centrale proprii.

Așadar, la ora actuală, una dintre problemele importante cu care se confruntă o mare parte a populației, cu precădere populația din mediul urban⁸, este cea a dificultăților legate de posibilitățile de plată a unui serviciu absolut indispensabil într-o țară cu temperaturi relativ scăzute aproape șase luni pe an. Importanța acestei probleme în contextul analizat reiese, de altfel, atât din analiza datelor statistice, cât și din analiza datelor de interviu, între care și cele ce vor fi amintite în continuare.

**RAȚIONALITATEA STRATEGIILOR DE CONSUM ÎNTRE LIBERTATEA
DE OPTIUNE TEORETICĂ ȘI CONSTRÂNGERILE SITUAȚIILOR CONCRETE.
O ANALIZĂ SECUNDARĂ A DATELOR STATISTICE ȘI A UNOR DATE
DE INTERVIU**

În București, în luna decembrie a anului 2002, prețul mediu al încălzirii și al apei calde pentru un apartament de 3 camere a reprezentat peste 80% din veniturile cumulate ale unei familii formate din doi salariați la nivelul minimului pe economie și doi copii minori, beneficiari ai alocației de stat pentru copii. O asemenea situație a pus o astfel de familie în fața unei dileme decizionale în ceea ce privește comportamentul de consum, dilemă ce poate fi operaționalizată prin întrebări de tipul: *Ce facem, cumpărăm de mâncare pentru copii sau plătim întreținerea?* (Stanciu, coord., 2004, p. 38).

Acest tip de întrebare ar putea fi reformulată în acord cu tema acestui studiu, în felul următor: *Ce comportament de consum este mai rațional, în condițiile date, plata întreținerii sau acordarea de prioritate altor nevoi bazale ale familiei și, în special, celor ale copiilor din această familie?* Sau, în termenii teoriei alegerii raționale, care dintre comportamentele de consum maximizează utilitatea consumatorului?

La un prim nivel al analizei, faptul că accesul la utilitățile publice și consumul aferent se poate realiza în avans față de momentul plății acestor servicii, pe când, în principiu, alte cheltuieli, precum cele pentru procurarea de alimente, trebuie făcute „cu banii jos”, ar reprezenta un argument în favoarea maximizării funcției de utilitate prin amânarea plății întreținerii și dirijarea resurselor financiare către satisfacerea altor nevoi bazale, precum cele ale securității alimentare a familiei.

Acest tip de alegere pare a fi fost, de altfel, cea privilegiată de o mare parte a populației pusă în fața primului „șoc” al creșterii prețului încălzirii locuinței, cel din anul 2002. În sprijinul acestei afirmații vin datele furnizate de instituții precum Romgaz-ul, precum și cele oferite de INS, conform cărora, în urma iernii 2002–2003, o treime dintre rezidenții la bloc din București aveau restanțe la plata întreținerii,

---

⁸ Mediul rural, caracterizat, în general, printr-o mai slabă dezvoltare a infrastructurii și printr-un grad mai redus de modernitate și de confort a locuințelor, „a resimțit într-o măsură mai mică șocul creșterii prețurilor la servicii de care beneficiază într-o măsură mult mai redusă” (Stanciu, coord., 2004, p. 41). Pe de altă parte, „rigiditatea sistemelor de furnizare a utilităților a făcut imposibilă o soluție ca aceea pe care rezidentul din rural o are: restrângerea consumului individual” (Ilie, în „Calitatea Vieții” nr. 3–4/2003, p. 21).

pentru perioade între o lună și un an. La nivel național, creșterea datoriilor la plata utilităților publice a determinat sistarea distribuției de energie termică în mai multe localități, fapt ce i-a afectat nu doar pe „datornici”, ci și pe cei care, deși nu au datorii la întreținere, se văd în situația de a nu mai putea beneficia de anumite utilități publice (ibidem, p. 40).

În aceeași ordine de idei, din interviurile realizate în mediul urban în cadrul unor cercetări privind impactul social al creșterii costurilor utilităților publice precum cele amintite anterior, existența unui anumit procent de „datornici” la întreținere reprezenta, la nivelul anilor 2002–2003 aproape o regulă în ceea ce privește Asociațiile de locatari sau de proprietari investigate. Una dintre strategiile adaptative dezvoltate de cei puși în fața unor dileme precum cea enunțată mai sus, consta, conform datelor culese în 2003⁹, în amânarea plății întreținerii și eşalonarea acesteia pe timpul verii, când ponderea cheltuielilor de acest tip este, în mod firesc, mult mai mică, ceea ce permite redirecționarea unei părți a veniturilor către plata datoriilor acumulate pe timpul iernii.

Acest tip de raționalitate economică ce a modelat „preferința” unui comportament de consum precum cel amintit mai sus, logic și rațional pe termen scurt, în situația dată a avut, în multe cazuri, efecte foarte grave, pe termen lung. Reacția Regiilor de furnizare a serviciilor de încălzire a locuințelor a fost una foarte dură, în fața fenomenului escaladării fără precedent a datoriilor consumatorilor de astfel de servicii. Debranșările la nivel de bloc, la nivel de cartier sau chiar la nivelul comunității locale, au fost însoțite de acțiuni în instanță, soldate, practic, cu pierderea locuinței pentru un număr important de familii. Această pierdere a luat, în unele cazuri, forma unui proces de precarizare a condițiilor de locuit, proces al cărui punct final îl reprezintă, până la urmă, tot pierderea locuinței. Iată cum ar arăta derularea unui asemenea proces, exprimat foarte plastic de către unul dintre salariații intervievați în cercetarea amintită, la Iași: „*Vindem apartamentul, ca Păcală, din trei camere, în două, din două, în una, garsoniera o dăm pe o găscă și rămânem pe stradă*” (muncitor calificat, 56 de ani, Iași).

Această reacție dură a Regiilor furnizoare de utilități publice, cu efecte precum cele descrise mai sus a avut un ecou puternic în mentalul colectiv.

La nivel intuitiv, pe baza experiențelor recente de teren, dar și pe baza analizei secundare a unor date culese în cadrul acestor cercetări mai recente, pot fi făcute anumite aprecieri privind efectele conștientizării pericolului ajungerii într-o asemenea situație asupra reconsiderării tipului de raționalitate economică descris mai sus. În acest sens, voi sintetiza câteva concluzii preliminare ale unui proiect aflat în desfășurare¹⁰:

---

⁹ Este vorba despre un studiu de caz pe care l-am realizat la Iași, pe un lot de familii de salariați cu salarii mici, în anul 2003, în cadrul proiectului *Interacțiunea sărăcie – excluziune socială*, coord. prof. dr. Cătălin Zamfir, ICCV–MMSF–BM, 2003.

¹⁰ *Condiții de viață ale familiilor cu copii din România*, coord. Mariana Stanciu, ICCV – CNCISIS, 2006.

– Mai mult de două treimi dintre cei peste o sută de părinți intervievați în opt județe și 16 localități rurale și urbane au numit ca principala prioritate în ordinea cheltuielilor lor lunare, plata utilităților publice.

– Cam în aceeași proporție, cei intervievați au declarat că și în ipoteza în care ar câștiga mai mulți bani, deși consideră că actualul lor comportament de consum este dictat în mare măsură de constrângerile unei situații economice personale precare, ar păstra totuși ordinea acestor cheltuieli și ierarhia corelativă a importanței pe care o acordă acestora.

– Alegerea pe care aceștia ar face-o, în cazul în care ar fi puși în fața unei dileme precum cea formulată mai sus între plata întreținerii și plata unor bunuri și servicii absolut necesare pentru copil este, în general, a celei de-a doua variante. Așadar, dacă oamenii ar ajunge în situația limită de a alege între cheltuielile vitale pentru copil și plata întreținerii, ar alege cheltuielile pentru copil, amânându-le pe celelalte. Această situație este însă prezentată ca fiind una „limită”, oamenii preferând să facă pe cât posibil economii, pentru a putea să plătească întreținerea la timp.

Economiile vizează, în multe cazuri, chiar o sacrificare a satisfacerii unor nevoi bazale. De altfel, între nevoile proprii ale consumului curent, excepție făcând cele amintite, ale copilului, și cele legate de plata acestor cheltuieli pe utilitățile publice, cele din urmă ar fi cele privilegiate, în condițiile în care oamenii ar fi puși în situația să aleagă.

Explicația acestei „preferințe” de consum ține de alegerea *maximizării unei utilități pe termen lung*. Această posibilă „schimbare de paradigmă” a raționalității comportamentului de consum pare a fi influențată într-o măsură importantă tocmai de amintita conștientizare a pericolului acumulării de datorii la plata acestor utilități – în acest sens, este invocată în interviuri posibila consecință a acumulării de datorii de acest tip considerată ca „maxim indezirabilă”, anume, cea a pierderii locuinței, pericolul unei asemenea evoluții fiind, în unele cazuri, explicit relevat de experiența cazurilor celor evacuați, mediatizate sau cunoscute în mod direct.

Logica acestui raționament are ca premisă importanța relativ mare a acestui tip de cheltuieli în economia bugetului de cheltuieli, precum și faptul că, veniturile fiind limitate, o amânare a plății ar duce la acumularea unor datorii foarte greu de achitat. Pe de altă parte, după cum am amintit, necesitatea plății la timp a cheltuielilor pe întreținere a devenit o adevărată obsesie, ca urmare a experiențelor dramatice trăite de cei care au ajuns în situația de a rămâne „pe drumuri”, fiind evacuați din cauza neplății acestor datorii.

Ca urmare: „*Întâi plătim toate datoriile și apoi ne descurcăm cu ce ne mai rămâne. Ideea e să nu rămânem cu datorii. Având venituri limitate, dacă lăsăm pe cealaltă lună, nu ne-am mai putea descurca*” (F., doi copii de 2, respectiv 5 ani, Baia Mare).

O formulare mai tranșantă a priorității absolute acordate plății utilităților publice în fața oricărui alt tip de cheltuieli o oferă un părinte dintr-un sat din

județul Buzău. Astfel, la întrebarea: *Când luați salariile, cum procedați, ce achitați mai întâi?* este aleasă ca variantă de răspuns „se achită mai întâi costurile întreținerii” alegere explicitată în felul următor: „*Întâi datoriile, după aia mofturile*” (F., doi copii, de 5 ani, respectiv 14 ani, Puieștii de jos, jud. Buzău).

Această perspectivă a proiectării utilității așteptate pe termen lung pare a fi întregită și de alte ipoteze configurate de datele culese în cadrul acestui proiect. În acest sens, este interesant de remarcat că o mare parte a celor intervievați, deși declară că veniturile de care dispun nu le pot asigura decât, cel mult, un trai decent, în același timp, nu ar dori să-și direcționeze un posibil surplus de venit către acoperirea deficitului de consum curent pe care îl resimt, ci către realizarea unor investiții. În acest sens, investiția cea mai des invocată este cea în îmbunătățirea condițiilor de locuit, dar și investiția în educația copiilor.

Un alt set de ipoteze, relevante din perspectiva propusă, rezultate din analiza secundară a datelor culese în cercetările amintite anterior, vizează modul în care oamenii își raportează propria situație la situația-reper a traiului decent și în ce măsură și cu ce motivații își îmbunătățesc propria poziționare, prin modificarea a însuși acestui reper.

Mai concret, am remarcat o „translatore” a definiției sociale a traiului decent, în sensul apropierei acesteia de configurarea unui tablou ce pare a ilustra, mai degrabă, subzistența. Iată un citat relevant ca indicator al acestei precarizări a orizontului de așteptare al unor oameni care se zbat să nu iasă dintr-o dezirabilă zonă a unei normalități, care are ca unul dintre principiile sale structurante, tocmai o anumită anvergură a acestui orizont de așteptare:

„*O viață decentă înseamnă să nu ai datorii la întreținere, pentru că aceste datorii sunt un motiv de neliniște pentru toată lumea și să nu simți lipsa unor lucruri absolut necesare, adică minimul necesar*” (salariat, 35 de ani, Iași).

Până la urmă, în condițiile date, chiar dacă există conștiința faptului că traiul decent presupune un nivel de trai mai ridicat decât cel asociat subzistenței, în fața dificultăților vieții, poți considera că trai decent înseamnă, pur și simplu, să trăiești, și nimic altceva. Chiar și un asemenea tip de definiție vagă și nespecifică, nu poate exclude obsesivului leit-motiv al necesității plății datoriilor pentru utilitățile publice, acestea fiind, în multe cazuri, asimilate unor obligații către stat:

„*Un trai decent este să poți să-ți plătești toate datoriile astea către stat, să poți să-ți cumperi un lucru pe care ți-l dorești, să poți să mănânci ceva bun ca să poți să trăiești în condiții normale, să poți să trăiești, și, eu știu, nu mai spun de altceva, atât ...*” (muncitor calificat, 36 de ani, Iași).

Această limitare a orizontului de așteptare pare a fi, pe de o parte, o modalitate de a scădea, într-o oarecare măsură, presiunea generată de o situație caracterizată printr-o „inconsistență de status”. Mai concret, statusul de salariat nu poate fi asociat cu acela de sărac, astfel încât definiția celui din urmă devine mai restrictivă, lărgind astfel conținutul categoriei de nonsărac, cea în care este dezirabil a fi în continuare inclus.

Pe lângă definițiile explicite ale traiului decent, precum cele de mai sus, interviuri precum cele amintite conțin suficiente elemente ce susțin în mod implicit o asemenea viziune asupra traiului decent. În cercetarea de teren inclusă în cadrul proiectului privind condițiile de viață ale familiilor cu copii, a fost pusă celor intervievați, întrebarea clasică: *Considerați că veniturile pe care le realizați vă sunt suficiente pentru un trai decent?*

Răspunsul la această întrebare a fost, în general, afirmativ, cu excepția celor aflați în mod evident în situații de viață incompatibile cu definiția traiului decent. Corelând însă acest răspuns cu răspunsurile la următoarele două întrebări, putem aprecia că, în unele cazuri traiul decent este asimilat subzistenței, având în vedere că aceștia declară că își pot asigura un trai decent și, în același timp, răspund că reușesc să cumpere doar pentru copil tot ce este necesar, între aceste necesități rămânând însă multe neacoperite, precum plecarea undeva în vacanță. În consecință, consideră că le asigură copiilor un trai decent, în situația în care aceștia au „**tot ce le trebuie la școală și mâncare, nu să meargă la mare sau așa ceva**”.

CONCLUZII

Chiar dacă perspectiva oferită de un asemenea tip de analiză secundară este una fragmentară, pe de o parte aceasta creează, totuși, premisele formulării câtorva ipoteze ce vor putea orienta cercetări ulterioare, focalizate strict pe tematica propusă și, pe de altă parte reliefează anumite aspecte importante ale comportamentului de consum al unei bune părți a populației românești actuale, din perspectiva raționalității sale, după cum urmează:

– Comportamentul de consum al unui segment consistent al populației poate fi definit ca rațional, în contextul dat, atât dintr-o perspectivă normativă, cât și din perspectiva actorilor sociali înșiși.

– Utilitatea așteptată și maximizată prin comportamentul de consum este, în multe cazuri, una pe termen lung, fiind sacrificată în favoarea acesteia, utilitatea pe termen scurt.

– De asemenea, comportamentul de consum privilegiază maximizarea funcției de utilitate pentru copii, chiar cu prețul reducerii drastice a satisfacerii unor nevoi minimale ale părinților.

– În altă ordine de idei, se remarcă cronicizarea unor situații absurde, pentru o societate ce se raportează la modelul statelor capitaliste ale bunăstării, situații ce pun în fața oamenilor dileme de tipul alegerii direcționării banilor „*pentru laptele copilului sau pentru plata întreținerii*”, sau, în cazul bătrânilor „*bani pentru medicamente sau pentru plata utilităților publice*”. Evoluția cronică în limitele unui asemenea cadru al exprimării opțiunilor de consum, care, practic, nu dă posibilitatea unei opțiuni raționale, riscă să limiteze, în timp, însăși capacitatea oamenilor de a practica alegeri raționale, capacitate afectată de pierderea reperelor unei funcționări sociale normale.

BIBLIOGRAFIE

1. Cace, Sorin, *Statul bunăstării – evoluții și tendințe*, București, Editura Expert, 2004.
2. Frois, Gilbert-Abraham, *Economia Politică*, București, Editura Humanitas, 1994.
3. Ilie, Simona, *Sărăcie și excluziune socială. Incluziunea socială ca obiectiv al sistemului de protecție socială*, în „Calitatea Vieții”, nr. 3–4/2003.
4. Larionescu, Maria, Mărginean Ioan, Neagu Gabriela, *Constituirea clasei mijlocii în România*, Editura Economică, 2006.
5. Pop, Luana Miruna, coord., *Dicționar de politici sociale*, București, Editura Expert, 2002.
6. Stanciu, Mariana, coord., *Impactul social diferențiat al creșterii costurilor utilităților publice asupra consumului populației*, CIDE, 2004.
7. Stanciu, Mariana, *Structuri moderne ale consumului european*, Editura Genicod, 2001.
8. Stanciu, Mariana, coord., *Problema cheltuielilor de întreținere obligatorii ale rezidenților la bloc*, CIDE, 2002.
9. Voicu, Bogdan, *Cât de săraci sunt românii: abordări subiective și consensuale*, în „Calitatea Vieții” nr. 1-2/2006.
10. Zamfir, Cătălin, coord., *Politici sociale în România, 1990–1998*, București, Editura Expert, 1999.
11. Zamfir, Elena, coord., *Strategii antisărăcie și dezvoltare comunitară*, București, Editura Expert, 2000.
12. Zamfir, Cătălin coord., ș.a., *Situația sărăciei în România*, ICCV, PNUD, 2001.

The collapse of the communist regime led to an “explosion” of population’s expectations regarding the capacity to satisfy some of the needs that they were aware of and were not satisfied during the latest years of the communist regime.

*The first months of the post-communist period represented for the majority of the Romanian population a period of “abundance” of goods that were accessible, comparing to the previous period. The “postrevolutionary” enthusiasm, maintained by generous social measures “with reparatory purpose” (C. Zamfir, 1999), was stopped in a rather brutal manner by the social effects of the economic transition, felt by the majority of population in the **drastical diminution of the capacity of purchasing, correlated with a process of legitimization of a large set of needs, in accordance with those characteristics to the assumed model of the capitalist welfare states.***

The perspective on the consumption behavior, suggested by the present study, will be a partial one, focused on a certain part of population, representing, in fact, the majority of population whose consumption behavior is under the severe conditioning of the economic compulsions of the transition and for whom the freedom of option in this area is very limited.

*In this context, I intend to describe and analyse how people spend their money, which are their priorities of consumption, which is the motivation for this behavior of consumption, and which is the perception of self-behavior compared to the self-defined rationality of consumption, **or to what extent the situational constraints limit this rationality of consumption.***